

Српска капа

Драгутин Матић (Фото: Гугл)

Шајкача порекло и значај српске капе

Свака културна тековина је на својеврстан начин сведочанство не само сопственог развоја и судбине, већ и целог историјског и цивилизацијског тока који ју је изнео, па тако и одевање. Тако и шајкача, која у нашој народној ношњи заузима по свему особено место, јер важи за српску националну капу, има своју дугу и ломну историју која је истовремено и подсетник на историјску судбину народа чије је знамење постала, јер је данас неспорно да је шајкача тако изразит део српске народне ношње да се може узети као синоним за Србина.

- Две су забуне које код неупућених изазива шајкача. Прво, погрешно се мисли да је шајкача, с обзиром на материјал од кога се прави, тако названа јер је од шајка, то јест, како се овај појам речнички дефинише, мекане чоје домаће израде, сличне сукну, а друго, што је такође погрешно, мисли се да је сама шајкача, као одевни део, новијег постања, јер се реч „шајкача“ не налази ни у изворима предвуковског периода, нити код самог Вука, у чијем је Српском рјечнику нема.

Будући, пак, да је тачно да је реч шајкача за назив превасходно војничке капе, уведене у Србији као део војне и чиновничке униформе, настала седамдесетих година прошлога века, као и то да је шајкача, какву је од тада срећемо, поглавито прављена од шајка, онда су схватљиви узроци оваквим забунама и недоумицама. Но, при томе се заборавља да је оваква капа раније прављена од друге врсте материјала и да су у нашем народу претходно постојале врсте капа каква је данашња шајкача, само под другим називима, те зато треба погледати значење саме речи шајак и какве су капе носили Срби у давнини.

У народу се шајак назива мекана чоја (или чоха) домаће израде, а за одевни део начињен од њега каже се да је шајчани или шајкани (нпр.шајкано одело).

По Скоку, шајак је „балкански турцизам“, прихваћен у бугарском и цинцарском језику.

Шајак значи у првом реду сукно, а потом врсту грубе чоје.

Ткачко умеће и вештина прављења сукна били су веома развијени у древних Словена, па су их и Срби пренели и усавршили по досељењу на Балкан. На ову занатску радиност су посебно били упућени у вековима робовања под Турцима, чему је погодовала и чињеница да је у временима несигурним сточарство, а то у првом реду значи овчарство, било најпретежнија делатност.

Судећи по главној одлици, да је шајкача плитка капа, сачињена од сукна, онда ова врста капе у нас има више иначица. Плитку ваљану капу са равним дном (одозго равна), Митар С. Влаховић с правом сматра „нашом народном капом, јер је постала у нашој средини, у сељачкој кући, од домаћег материјала“, набрајајући у ту врсту ваљану капу или бијелу капу од пуштине (каква се носила у Куча), бјелаицу или пустењачу (Ровца, Братоножићи), ваљалицу (Ровца, Морача, Дробњак), бијелу капу (Васојевићи), ћулав (Шумадија), ћулав од белог сукна (Стари Влах) и ћулај(Херцеговина).

Посебну врсту плитких капа, округлог равног дна и ужег обода, чини капа које се у Старој Црној Гори, Црногорским Брдима и северној Херцеговини назива шишак, а у осталој Херцеговини (околина Мостара, Стоца, Љубиња, Билеће и у Поповом пољу) завратка или заврата. Ове су капе израђиване од црвене чоје, а о њиховом називу Митар С. Влаховић износи два тумачења: „Завратка (као и шишак) док се шије облика је дужег ваљка, а када је готова, заврне се — превије напола, па отуд и назив, по народном мишљењу, заврата — завратка. Друго је мишљење да се тако зове што се носи озади — за вратом.“

Припадници српске граничарске и добровољачке војске (фрајкорци) били су одевени у народно одело и међу врстама њихових капа се истицала црвена шеаница. Помени ове плитке капе су утолико драгоценији не само зато што су разазнатљиво покривало за главу српских ратника током дужег времена и на широком простору од Поморавља до Будима и од Баната до Горског котара, већ нарочито стога што ова капа у свом називу одаје словенску давнину.

За установљење шајкаче, као и сам њен назив, од пресудног је значаја капа коју су носили Срби граничари у Шајкашкој. Назив Шајкашка (у значењу: земља шајкаша) сачувао је спомен на српске ратнике-лађаре који у Подунављу имају дугу и блиставу историју.

Страх и трепет на води, српски шајкаши су били одлучујућа сила при одбрани, као и при турском освајању. Победа је била тамо под чијом су заставом они наступали. Почетком XVIII века српски шајкаши, који су се после Свиштовског мира (склопљеног 1606. године) налазили под управом свога племства, стационарани су у Комарну (шест чета), Ђеру и Естергому (по две), одакле их Аустрија пресељава, на основу одлуке од 19. фебруара 1763. године у југоисточни део Бачке, у угао што заклапају Дунав и Тиса, образујући од њих граничарски шајкашки батаљон у оквиру Војне крајине. Шајкашки батаљон ће ту господарити на овим рекама, док шајкаши буду Бечу потребни, све до укидања шајкашког батаљона 1852. године, када ће се преиначити у пешадијски батаљон, који ће се такође укинути када се развојачи Војна крајина (1873. године). Као историјски спомен на храбре српске речне ратнике шајкаше остао је назив тла између Тисе и Дунава Шајкашка, која је тако названа по њима.

Како су шајкаши називали своју капу нема поузданих потврда, али је капа коју су они носили званично уведена као део униформе у војску Кнежевине Србије. Шајкача, то јест капа за војнике која „има форму граничарске капе“, уведена је прописом у Србији 1870. године. Одређенијим називом, као шајкашка капа, дакле као део ношње конкретних граничара, названа је у пропису 1876. године, којим је наложено да народне старешине носе „шајкашку капу“, каква је одређена и за народну војску. Тако је као капа војника и нижих чиновника шајкача убрзо прихваћена — она је била на глави српских ратника у бојевима 1876—1878. године, откад је почело њено нагло проношење и прихватање у новоослобођеним крајевима, да би 1912. освојила Косово, Скопску Црну гору, Дримкол. Речју, како је духовно и слободом Српство обједињавано тако је текло ширење и прихватање овог одевног знака српске народности, што сведочи и чињеница да је у рату, поведеном за опстанак и ради спречавања у овом веку трећег геноцида над српским народом који обитава у нашим западним странама, избила подно Велебита.

Временом је шајкашка капа добила скраћени назив шајкача, и она је постала видљиво војничко обележје, а за трећепозивце, који су позивани само у времену када је државни и национални опстанак био довођен у питање — једино војничко обележје. **Шајкача је, дакле, названа по шајкашима, а они по шајци, бродићу на којем су овековечени.**

Али, шта значи шајка?

Шајком се, осим врсте чамца са два или четири весла, назива речни ратни брод, који је био у употреби од XV до XIX века. Врло је важно истаћи да је шајка нарочити ратни бродић који је у овом времену био у употреби на рекама црноморског слива, јер се у XVI веку на рекама у Украјини јављају тзв. козачке шајке (казацкаја чајка) ради борбе с турским галијама.

Српски назив пловила на рекама црноморског слива шајка значи исто што и чајка у украјинском језику: чамац, чун, а реч ће потом ући у пољски језик, где гласи цајка, и немачки, где гласи Тсцхеике (чита се: чајке) и означава ратни бродић. Шајка је лађица за превоз по реци, позната под тим или сличним именом, осим у словенским, и многим језицима (мађарски, румунски, новогрчки, турски, италијански).

Деветнаести век у Европи је био век великих промена у ношњи, када је и већина европских народа напустила своју традиционалну народну ношњу, преносећи је до данас само у изузетним, свечаним приликама. И код Срба се та смена ношње углавном тада одиграла. Међу деловима одеће који су се тврдокорније очували је шајкача, која припада врсти плитких капа равног дна, какве су, под разним именима биле увек распрострањене у нас. Штавише, тај облик је утицао и на покривала за главу која су од другог материјала.

Плитке капе су биле и одлика ношње Срба у средњем веку. Како је уочио Јиречек, међу разним покривалима главе (капуч, клобук, ваљаница), чије значење није увек поуздано, по податку из 1299. године, истиче се, „по српском начину“, у мушкој ношњи „сасвим мала и плитка капа“. Ова капа, „која ни мало није покривала стражњи део главе“, како Јиречек претпоставља, била је „налик на данашњу црногорску и херцеговачку капу.“

Капе из којих се развила црногорска (херцеговачка) капа, коју је тек владика Раде (Петар II Петровић Његош) почео да уводи, биле су типа шишак, заврата и кариклија, чији је прототип врло велике старине.

Митар С. Влаховић је, уочавајући мапе плитке капе код Дачана и старих Грка, препознао овакву капу још и на земљаној статуети, на тзв. кличевачком идолу из гвозденог доба, на којем је „представљена мања равна капа слична шишаку“.

Извор: riznicasrpska.net / [Србисање Times](#)